

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ФОРМУВАННІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ГЕОГРАФІЇ В ПРОЦЕСІ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Іван КАПЛУН, Богдан ЗАБЛОЦЬКИЙ

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна

Abstract. *The article deals with the basic requirements for quality training and presents the structure of professional competence of a geography teacher. The main attention is paid to the formation of professional competencies of future geography teachers, especially in the process of practical training. The importance and peculiarities of the formation of professional competencies during the training (field) and production (pedagogical) practices are outlined. The peculiarities of education and practical training of future geography teachers in the dual form of education are noted. The ways of improving pedagogical practice in the context of forming methodological competence and ways of improving field practices in the context of forming other competencies of future geography teachers are outlined.*

Keywords: *professional competence, professional competence, competence structure, competence approach, practical training.*

Вимоги до вчителя, зважаючи на постійно зростаючі запити сучасного суспільства, вимоги часу та перманентні зміни нормативно-правової бази, збільшуються в арифметичній прогресії. При чому, збільшуються не лише як до якісних характеристик фахівця, а й до часу який повинен приділяти своїй професійній діяльності педагог сучасного закладу освіти для виконання своїх прямих та опосередкованих обов'язків. Безумовно, найважливіше місце в діяльності сучасного вчителя займає професійна компетентність, професіоналізм, що передбачають наявність професійних знань (фахових, суспільних, психолого-педагогічних, тощо) а також добре сформованих вмінь і навичок.

Проблема запровадження компетентнісного підходу в сучасній освіті знайшла своє відображення як у науковій дискусії, що активно відбувається останнє десятиріччя серед вітчизняних і зарубіжних фахівців, так і в нормативних документах, які регламентують діяльність системи освіти в Україні. Це – Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту»; «Концепція Нової української школи», Національна рамка кваліфікацій України тощо. Зазначені документи відображають нові вимоги до структури змісту освіти й умов реалізації освітнього процесу, що передбачає кардинальну зміну в підготовці майбутніх педагогів на засадах компетентнісного підходу.

Сучасний вчитель – це професіонал, який знаходиться у постійному творчому пошуку, йому необхідні гнучкість і нестандартність мислення, вміння адаптуватися до швидких змін умов життя. Це можливо лише за умови високого рівня професійної компетентності, наявності розвинених професійних здібностей. Учитель сучасної школи повинен не просто вчити, він повинен формувати духовно інтелектуальну творчу особистість, адаптовану до сучасних вимог, різнобічно розвинену, соціально зрілу, яка успішно засвоює ціннісний нормативний досвід поколінь, виробляючи свій власний досвід діяльності, творчості, спілкування.

Такі ж вимоги і до сучасного вчителя географії. Насамперед, він повинен добре знати географію та суміжні з нею науки, постійно розвиваються. Вчитель має бути глибоко обізнаним з навколишнім світом і пов'язувати навчання предмету з сучасністю. Для цього він має використовувати всі можливі засоби інформації. Відставання від сучасної географічної науки робить цей предмет неповноцінним, адже географія і сучасність неподільні. Учитель географії повинен досконало володіти методикою свого предмета, який поєднує фізичну та економічну географію. Важливо не лише знати, але й постійно використовувати інноваційні, інтерактивні форми і методи навчання, різні освітні технології та техніки. Учитель географії повинен жити усім тим, чим живе країна, колеги, учні, тобто бути активним у культурному, політичному, економічному, суспільному житті. Він має бути досвідченим, як у питаннях

географії так і культури. Учитель має цікавитися художньою літературою, мистецтвом, фольклором, релігією як творчим надбанням народів, про які йому доводиться розповідати на навчальних заняттях. Учитель географії має оперувати інструментами і приладами для проведення географічних спостережень, досліджень, складати колекції, вміти виготовляти прилади і наочні посібники, добре креслити та малювати. Кожний курс шкільної географії передбачає проведення різноманітних екскурсій та подорожей, що дає можливість учням ознайомитися з різними природними об'єктами, промисловими та сільськогосподарськими підприємствами. Якщо для інших вчителів екскурсія та подорож бажана справа, то для географа це має бути обов'язком. Учитель географії повинен добре володіти інформаційно-комунікаційними технологіями та засобами. Сьогодні це не лише особистісна потреба, а об'єктивна вимога часу. Учителя географії не можна уявити без проведення краєзнавчої роботи. Це важлива складова його науково-дослідної роботи.

Результатом професійної діяльності вчителя має бути рівень сформованості головних сфер особистості учнів: мотиваційно-ціннісної – переконань, інтересів, спрямованості; пізнавально-логічної – уявлення про навколишній світ, розвиток інтелекту, логічні операції і методи; операційної – рівень умінь, регулювання практичної діяльності, використання знань у практиці.

Отже, особистість вчителя географії необхідно розглядати як внутрішню цілісність, коли професійні і особистісні цінності тісно пов'язані із системою загальнолюдських цінностей. Тому підготовку вчителя географії не можна розглядати поза розвитком його особистості. Це можна пояснити тим, що вчитель впродовж своєї професійної діяльності засвоює необхідні знання, набуває вмінь та навичок в особистісному контексті. Учитель географії повинен завжди бути цікавим для учнів, створювати в школі ту духовну атмосферу, завдяки якій у дітей виникатиме прагнення до знань.

На думку О.Варакути, вища освіта вчителя географії висуває вимоги до його особистості як сучасної, освіченої людини, представника соціального прошарку – інтелігенції. Тому соціальні, полікультурні, інформаційні, комунікативні компетентності є необхідними. Їх перелік утворюють групу загальних компетентностей. Вони забезпечують виконання функцій членів суспільства, співробітників, батьків тощо – соціальних ролей, що не мають фахового забарвлення [1].

У цій ситуації неабияке значення має окреслення структури фахової компетентності вчителя географії. Саме це дає змогу чіткіше ставити завдання на етапі його підготовки. Чимало дослідників розробляли різні моделі фахової компетентності, наводили характеристики її компонентів тощо. На наш погляд досить чітко висвітлене це питання в дослідженнях наукових співробітників Інституту педагогіки НАПН України. Зокрема, в статті О.Часнікової визначено поняття «фахова компетентність вчителя географії», розглянуто співвідношення та взаємозв'язок даного поняття з поняттям «професійна компетентність вчителя». Розкрито структуру фахової компетентності вчителя географії та обґрунтовано її складові: блок ключових, блок предметних, блок міжпредметних компетентностей. На її думку, в структурі фахової компетентності вчителя географії можна виділити три блоки: блок ключових компетентностей, предметний блок, блок міжпредметних компетентностей. Блок ключових компетентностей учителя містить компетентності, які визнаються багатьма дослідниками ключовими (базовими) для вчителя будь-якої спеціальності. Ці компетентності є умовою існування людини в професії вчителя. Виділені ключові компетентності мають сприяти виконанню вчителем його функцій. Предметний блок запропонований нашою з метою акцентування уваги на компетентностях учителя найбільш затребуваних при викладанні географії. Для визначення цих компетентностей вона скористалась методичними посібниками з викладання предмету та використала власний досвід педагогічної діяльності. Виділена нею дидактична компетентність учителя виявляється у сприйнятті єдності змістовного та процесуального компонентів навчання географії. Учитель спирається на принципи навчання географії: науковості, систематичності і системності, доступності знань, наочності, свідомості та

активності в навчанні, діяльнісного характеру навчання, формування критичного мислення, міцності засвоєння знань, умінь і навичок, емоційності, індивідуального підходу до учнів, виховного характеру навчання, красназавчий. Специфіка предмета географії вимагає, аби вчитель мав дібрати та науково і зрозуміло обґрунтувати навчальний матеріал. Таким чином, реалізується головна задача діяльності вчителя географії – формування та розвиток найважливіших предметних (географічних) компетентностей учнів, які містять такі компоненти: емпіричні знання (уявлення, факти, у тому числі, географічна номенклатура); теоретичні знання (поняття, причинно-наслідкові зв'язки, закономірності, гіпотези і теорії); географічні вміння й навички та методика їх формування.

Методична компетентність. Для кожного заняття вчитель обирає програмний навчальний матеріал, групує його й доповнює новими відомостями, відбирає методи навчання, забезпечує заняття наочними приладами, устаткуванням. Учитель управляє навчальним процесом, визначає мету кожного заняття, форми організації, продумує структуру. Учитель географії, окрім загальних, використовує специфічні методи навчання географії; володіє методикою роботи з картографічним матеріалом, колекціями, моделями тощо.

Технологічна компетентність. При визначенні цієї компетентності акцентуємо увагу на можливостях застосування сучасних технологій навчання при викладанні географії. У навчально-виховному процесі вчитель використовує навчальне телебачення, знає специфіку роботи з телепередачами, навчальними фільмами, діафільмами. Активно використовує комп'ютерні технології навчання. Розуміє значення статистичних показників у курсах фізичної та економічної географії. У процесі навчання використовує статистику; пізнавальні можливості графіків, діаграм, статистичних таблиць, володіє прийомами їх читання. Застосовує інтерактивні технології навчання, може спрогнозувати та правильно оцінити результати ефективності уроку нетрадиційної форми.

Рефлексивна компетентність реалізується в здатності передбачати, оцінювати власну діяльність, вибирати стратегію поведінки, виходячи з адекватної оцінки себе й конкретної ситуації. Учитель регулярно поводить аналіз і самоаналіз уроку, розглядає результативність уроку географії; спостерігає за власним професійним зростанням. Виділення міжпредметного блоку в професійній компетентності вчителя географії дозволить виокремити серед інших складових цієї структури ті компетентності, які найбільш сприяють розвитку міжпредметних знань, формуванню умінь та навичок на їх основі. Слід зазначити, що до цього жоден з дослідників не виділяв міжпредметну компетентність у структурі професійної компетентності вчителів, тому в своїй роботі О.Часніковою обґрунтовано кожен компетентність цього блоку.

Географія як єдина з класичних фундаментальних наук вважається одночасно і природничою, і суспільною. Виокремлює як один із наскрізних напрямів географічної науки «економізацію», тобто зміст шкільного курсу географії відображає, з одного боку, реально існуючий процес інтеграції наукового знання, а з іншого – дозволяє глибше пояснити природні й суспільні об'єкти і явища, що вивчаються. Зараз в економічній географії переважають дослідження, у яких на основі економіко-географічних методів вирішуються конкретні проблеми: політичні, господарські, демографічні. Причинно-наслідкові зв'язки шкільної географії й економіки характеризує український географ О. Топузов і підкреслює, що вони проявляються міждією економічних законів і їх просторовим проявом, є необхідною умовою розуміння учнями динамічного, зчепленого спеціалізацією господарства і просторових закономірностей впливу економічної активності на всі аспекти людської діяльності і культури, що зумовило і зумовлює включення економічних питань до змісту географії. До блоку міжпредметних компетентностей віднесено методологічну компетентність учителя географії. Адже саме методологічна функція міжпредметних зв'язків забезпечує формування цілісних уявлень про природу та суспільство, їх розвиток шляхом інтеграції ідей та методів з позицій системного підходу до пізнання. З позицій методології навчальний предмет географія повинен розглядатися вчителем як особлива «педагогічна проекція» науки, адже зміст шкільної

географії – це результат колективного наукового пошуку.

Важливим є усвідомлення вчителем своєї ролі та ролі учнів у процесі наукового пізнання світу, активне включення в цей процес. Розкриваючи перспективи проектування культурологічної шкільної географічної освіти, О. Михайловський пропонує власну концепцію трансформації змісту географічної освіти на основі культуровідповідності, кінцевою метою якої вбачається формування географічної культури особистості учня. Реалізувати цю концепцію, на його думку, можна в навчальному діалозі, який ґрунтується не на логіці пізнання природи, а на основі цілеспрямованого створення вчителем «точок здивування», у яких загострюється протиріччя між різними точками зору, поглядами, теоріями про походження Землі, життя, людини, їхнього розвитку, пристосованості. Протиставлено загальноприйняті погляди на ці проблеми, уявлення учнів та оригінальні трактування різних наук (наукових шкіл) з інших галузей знань, зокрема, філософії, релігії, культурознавства. Культурологічна компетентність учителя дає можливість реалізувати культурологічну спрямованість географічної освіти. У структурі фахової компетентності вчителя географії існує взаємозв'язок між усіма компетентностями: кожна складова дозволяє вчителю виконувати професійні завдання. Відсутність або недостатня сформованість хоча б однієї складової тягне за собою виникнення професійних проблем учителя; одночасно розвиток однієї з компетентностей є основою професійного розвитку й стимулює розвиток інших складових професійної компетентності.

Важливо зазначити, що особистість учителя знаходиться сьогодні в центрі процесів реформування освіти. Учитель повинен бути не лише професіоналом у викладанні своєї дисципліни, виконувати безліч різноманітних професійних функцій, а й особистістю, здатною до саморозвитку й самоаналізу. Компетентність, якщо вона розглядається в професійній сфері, визнається здатністю людини якісно виконувати певні види професійної діяльності, планувати, організовувати таку діяльність та досягати в ній високих результатів. Поняття «фахова компетентність учителя» визначає особливості професійної діяльності, а саме: розуміння цінності предмета викладання для суспільства та життя молодшої людини в цьому суспільстві, знання з предмета та володіння методиками й технологіями його викладання, застосування всієї сукупності професійних знань для вирішення фахових завдань [2].

Реагуючи на зміни в суспільстві сучасна система вищої освіти України так само переживає період реформ, спрямованих на забезпечення переходу до нової освітньої парадигми. Реформування є довготривалим процесом і потребує висококваліфікованих фахівців із усіх напрямів педагогічної підготовки, зокрема й майбутніх учителів географії. Такий фахівець повинен, насамперед, дбати про формування наукового світогляду учнів, цілісного бачення світу з позицій географічної науки, їх фахових та ключових компетентностей. Підготовка майбутніх учителів географії потребує вдосконалення змісту освіти на всіх її рівнях, диверсифікацію навчальних програм, прогресивних змін у підходах до оцінки результатів підготовки компетентного педагога тощо. В цьому контексті означено докторське дисертаційне дослідження О.Чубрей, в якому розроблено систему підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу.[3]. У дисертаційному дослідженні розглянуто й обґрунтовано теоретико-методологічні й методичні засади системи підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу. Розроблено концепцію та педагогічну систему підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу. Таку педагогічну систему складають підсистеми: методологічна, технологічна та діагностична. Експериментально доведено дієвість розробленої структурно-функціональної моделі такої системи. Визначено та реалізовано організаційно-педагогічні умови дослідження з використанням авторської технології підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу. До цих умов віднесено: формування в майбутніх учителів географії системи ціннісних орієнтацій, спрямованих на ефективну професійну діяльність і

саморозвиток; оновлення змісту професійної підготовки майбутніх учителів географії відповідно до вимог інформаційного суспільства та реформування освіти; використання змішаного навчання у процесі підготовки майбутніх учителів географії; формування й розвиток алгоритмічного мислення.

На нашу думку, важливе значення у формуванні майбутнього вчителя географії, відіграє якісна практична підготовка. Практична підготовка є невід'ємною складовою освітнього процесу з підготовки висококваліфікованих педагогів, що проводиться з метою поглиблення теоретичних знань, формування вмінь і набуття практичних навичок самостійного виконання професійних завдань. Більше того, якісна практична підготовка без сумніву є визначальною та не може мати альтернативи. Для майбутнього вчителя географії навчальні (в т.ч. і польові) та виробнича (педагогічна) практики відіграють ключову роль.

Питання формування фахових компетентностей майбутніх учителів географії під час практичної підготовки досліджували чимало українських науковців. Так, зокрема, К.Борисенко вважає, що зміни, які відбуваються сьогодні в системі вищої освіти, свідчать про необхідність посилення практичної підготовки майбутніх учителів географії як умови їх ефективної професійної діяльності в процесі реформування системи загальної середньої освіти. Формування фахових компетентностей майбутнього вчителя географії визначено особливостями самої навчальної дисципліни – географії. Саме географія, яка досліджує складні причинно-наслідкові зв'язки між природними та антропогенними системами в часі та просторі, сприяє особистісному самовизначенню учня на основі географічних, екологічних, економічних, картографічних та інших компетентностей у галузі практичного застосування.

Роль вчителя географії у цьому процесі є ключовою. Він повинен не просто вчити, а впливати на формування світогляду майбутніх поколінь. У цьому контексті навчальні практики мають унікальний прихований потенціал щодо посилення фахової спрямованості професійної підготовки майбутнього вчителя географії. Сьогодні ситуація з практичною підготовкою у закладах вищої освіти (ЗВО) певною мірою погіршилась, що обумовлено низкою організаційних і фінансових чинників. Таке ставлення до практики знижує рівень фахової компетентності майбутніх учителів географії, що перешкоджає розвитку їх педагогічної майстерності та призводить у майбутньому до тривалої адаптації в професійній діяльності. Зазначене поставило на порядок денний питання удосконалення практичної складової підготовки майбутнього вчителя географії згідно з вимогами сучасності. Головною перевагою навчальних практик як виду професійної підготовки майбутніх учителів географії є те, що вони виступають активною формою професіоналізації особистості в умовах безпосереднього спілкування з природою.[4]. Науковцем теоретично обґрунтовано та розроблено відповідну технологію, яка реалізується за підготовчо-діагностичним, мотиваційно-цільовим, когнітивно-орієнтувальним, діяльнісно-операційним, оцінно-корекційним етапами. Слід зазначити також, що проведені наукові пошуки засвідчили необхідність подальшого посилення уваги до практичної підготовки майбутніх учителів географії, зокрема теоретичного обґрунтування та розроблення педагогічних технологій, спрямованих на формування відповідного уніфікованого набору професійних компетентностей майбутніх учителів географії як однієї з умов успішної реалізації Концепції Нової української школи.

Важливе значення для формування фахових компетентностей майбутнього вчителя географії належить саме активній педагогічній практиці. Для прикладу, на думку М.Адобовської та В.Тригуб ідея компетентнісного підходу в підготовці майбутнього вчителя географії розкривається в період педагогічної практики. Педагогічна практика, що має комплексний характер, створює умови для мобілізації отриманих в університеті знань і умінь. Її результати залежать від розуміння цілей і завдань практики, активності студента, вміння правильно об'єднати різні напрями педагогічної діяльності в єдиному навчально-виховному процесі, вести науково-дослідну роботу професійно-педагогічного характеру. Окреслено шляхи вдосконалення педагогічної практики в контексті формування методичної

компетентності майбутніх учителів географії.[5].

Окремо слід виділити особливості та оптимізацію практичної підготовки майбутніх учителів географії, що навчаються за дуальною формою здобуття освіти. Власне, визначальною особливістю такої підготовки є те, що педагогічні види практик студенти проходять під час здійснення своєї виробничої діяльності а навчальні польові – переважно в польових умовах, спільно із студентами академічної групи [6].

Деякі аспекти цього питання нещодавно розглядалися і на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Методика навчання географії та історії: сучасні виклики та практичний досвід» (м.Дніпро, 10 квітня 2025 року) [7].

Оптимізація практичної підготовки майбутніх вчителів географії є ключем до підвищення якості освіти в галузі географії. Важливими кроками в цьому напрямку є інтеграція теоретичних знань з практичними навичками, впровадження інноваційних технологій, співпраця з іншими дисциплінами та забезпечення належного зворотного зв'язку тощо. Розвиток цих аспектів допоможе майбутнім педагогам стати висококваліфікованими фахівцями, здатними до ефективної роботи в умовах сучасної школи. Залучення до практичної діяльності в реальних умовах навчання та організація відповідної підтримки дозволяють майбутнім вчителям географії стати професіоналами, готовими до викликів освітньої реальності.

Список використаних джерел:

- 1.Варакута, О. М. Формування професійної компетентності майбутнього вчителя географії в контексті завдань сучасної школи / О. М. Варакута // Географічна наука у вимірах ХХІ століття: матеріали звітно-наукової конференції викладачів та студентів (19 квітня 2018 р.). Тернопіль: ТНПУ імені Володимира Гнатюка, 2018. С. 6–10.
2. Часнікова О. В. Структура фахової компетентності вчителя географії // Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця : зб. наук. ст., матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., 18-19 трав. 2018 р. / Національна академія Національної гвардії України. Х.: ХОГОКЗ, 2018. С. 305-312.
- 3.Чубрей О.С. Система підготовки майбутніх учителів географії до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу: автореф. дис... д-ра пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2020. 38 с.
- 4.Борисенко К.Б. Формування фахових компетентностей майбутніх учителів географії в процесі навчальних практик: автореф. дис... к-та пед. наук: 13.00.04. Харків, 2019. 23 с.
- 5.Адобовська, М.В., Тригуб В.І. (2019). Роль педагогічної практики у формуванні професійної компетентності майбутнього вчителя географії //Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького.Серія: "Педагогічні науки". №. 2. 2019. С. 57–61.
6. Каплун І., Вітенко І. Алгоритм підготовки майбутнього учителя географії за дуальною формою здобуття освіти // Вісник Тернопільського відділу Українського географічного товариства. Тернопіль: Тайп, 2022. № 6 (вип. 6). С. 63-70.
7. Каплун І. Шляхи оптимізації практичної підготовки майбутнього вчителя географії / Матеріали I Всеукраїнської науково-практичної конференції «Методика навчання географії та історії: сучасні виклики та практичний досвід». (м.Дніпро, 10 квітня 2025 р.). 2025. С 32-35.

ТУРИСТИЧНІ РЕСУРСИ ПІДВОЛОЧИСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

Стенан КУЦЬ

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка
Тернопіль, Україна

Abstract. *The work reveals the current issues of tourism resources of the Pidvolochysk territorial community of Ternopil region.*

Key words: *tourism, resources, community, potential, heritage.*

Підволочиська територіальна громада (ТГ) є унікальним поєднанням природної краси, багатой історії та розвиненої інфраструктури, що створює міцний фундамент для динамічного розвитку різноманітних видів туризму, зокрема міжнародного. Ретельний аналіз її туристичних ресурсів дозволяє виявити ключові переваги та потенційні напрямки для